Bir İnsan Davranışı Olarak "Fanatizm": Kökenleri ve Gelişimi

01 Eki, 00:40 (Cumartesi, 01 Ekim 2011, 00:40:03) – Yazdır

Tweet (https://twitter.com/share) +1 0 Sonra bak Favorilerine ekle

Merhaba arkadaşlar,

Bu yazımız, aslında belki çok ilerideki bir yazı dizimizin bir parçası olabilir. Ancak sayfamız okurlarından Sn. Özgün Acar'ın sorduğu soruya cevap verirken, oldukça faydalı olacağını düşündüğümüz bir yazı ortaya çıktı. Bu yazıdan önce hayvan davranışları ve dolayısıyla insan davranışları ile ilgili yayınlanması gereken pek çok ön yazı var. Yine de şimdiden yayınlıyoruz, meraklıları için. Gelecekte, bu yazı dizilerimiz oluşmaya başladıkça, bu yazımız da gereken yerini alacaktır.

Fanatizm, temel olarak bir düşünceye, bir hobiye, bir dine, bir spora, bir siyasi görüşe veya bu tip bir olguya saplantılı bir şekilde inanmak ve ateşli bir şekilde o görüşün/davranışın doğruluğunu, üstünlüğünü, geçerliliğini savunmak demektir. Fanatiklere göre savundukları görüş ya da davranış, kesinlikle doğru olmak durumundadır ve aksi herhangi bir iddiada bulunulamaz.

Tanım üzerinden giderek bu konuyu ele aldığımızda iki önemli nokta görmekteyiz: düşüncenin kesinliğine aşırı bağlanma ve aidiyet duygusu.

İlki, bilimsel olarak sorun yaratmaktadır. Doğada belki çok geniş ölçekte düşündüğümüzde bahsedilebilse de, bilimde, özellikle de günümüz biliminde asla kesinliklerden bahsedilmez. Bu sadece elektronlar, kuarklar gibi nanoboyuttaki varlıkların yer/konum konusundaki belirsizlik (Heisenberg'in Belirsizlik İlkesi) ile sınırlı değildir; bizim içinde yaşadığımız mezoboyutta (orta boyut) da genellikle bir olay, bir subje, bir varlık üzerinde etkisi olan sayısız parametre olduğu için ve hiçbir teknolojinin bu parametrelerin her birini tespit edip, değerlendirme gücü olmadığı için bilim sınırları dahilinde kesinlikten bahsedilemez. Örneğin en temel Newtonyen Fizik ile bir topun yukarıdan bırakıldığında yere doğrusal olarak düşeceğini düşünür ve düşeceği spesifik "nokta"yı belirleriz. Burada yapılan "hatalı" varsayım, topun bir nokta boyutunda, yani "boyutsuz", "sonsuz derecede küçük" olduğudur. Halbuki gerçekte durum böyle değildir, atom altı parçacıkların bile belirli bir hacmi vardır. Bunlar bir yana, bir top aslında milyarlarca atomun bir araya gelmesinden oluşur, dolayısıyla belli bir hacmi vardır. Düştüğü bölgenin (yer gibi) de benzer bir hacmi ve bu hacim içerisinde sınırsız miktarda atomu bulunur. Yani nano boyuta indiğimizde, ortada "nokta" diye bir şey kalmaz. Top düştüğünde, belirli bir "bölge" içerisinde fiziksel temas gerçekleşir ve bu bölge içerisinde, akıl almaz bir karmaşıklıkta, atomlar birbiri içerisine geçer, aralarında itim-çekim kuvvetleri oluşur. Bir noktadan sonra fizik yasaları dahilinde top yerden itilir ve tekrar yükselir. Gerçekte, atomik düzeydeki belirsizlikten ötürü topun tam olarak düştüğü yeri, noktasal olarak belirleyemeyiz. Kısaca, top-yer teması gibi basit bir konuda bile bilimsel bir belirsizlik vardır. Ancak tabii, işleri kolaylaştırmak için Kuantum Mekaniği'ni ilgilendiren ama Newtonyen Fizik'ten çok daha gerçek sonuçları gösteren bu durumu göz ardı ederiz.

Dolayısıyla çıkarmamız gereken ilk nokta, fanatizmin ana arterinin hatalı bir varsayım üzerine kurulmasıdır: fanatiği

olduğumuz "şey", her ne ise, fanatiği olmamızın bir anlamı yoktur; çünkü herhangi bir boyutta kesinlikten ve dolayısıyla bu fanatizmimizin dayandığı noktaların da kesinliğinden bahsedemeyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, fanatikler, doğru bildikleri görüşün, savundukları takım, siyasi parti, din, görüş ve benzerinin kesinlikle en iyisi, en doğrusu, en güçlüsü olduğunu düşünürler. Bu, açık bir şekilde anlamsızdır. En güvenilir bilimsel veriler dahi, bu kadar üst düzeyde bir kesinlik sağlayamaz.

İkinci nokta ise, Psikoloji ve Evrimsel Biyoloji ile açıklanmaktadır (fanatizmin bir canlıya, spesifik olarak da insana ait durum olmasından ötürü). Sosyal hayvanlar, kendilerini bir grup içerisinde bulundurmak zorundadırlar; çünkü milyonlarca yıldır sosyal olacak şekilde evrimleşmiştirler. Örneğin insanlar ve insansı bile olmayan ataları yaklaşık 40 milyon yıldır sosyaldir; insansılar (hominidler ise en azından 6 milyon yıldır sosyal hayvanlar olarak yaşamaktadırlar. Bu sosyallik, türün toplam popülasyonu kalabalık değilken, tek bir grup olarak var olabilir. Ancak sayı artıp, yaşanılan alan genişledikçe (insan türünde olduğu gibi Dünya'ya yayıldıkça), yine sosyal gruplar bulunur; ancak bu grupların sayısı oldukça artar. Günümüzde genel olarak Dünya'yı "oyun alanı"mız olarak düşünürsek, kıtalar, ülkeler, eyaletler, şehirler, semtler, mahalleler, siteler, apartmanlar, daireler hep farklı boyuttaki sosyal gruplar olarak düşünülebilir. Belki de şehir yaşantısına geçen insanlar bunlarla yetinmeyerek, kendisine yeni gruplar yaratma ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü bildiğimiz kadarıyla fanatizmin tarihi çok eski değildir (evrimsel süreç ile kıyasladığımızda). Yani insanlar, şehir hayatında birbirlerilye gün geçtikçe bağlarının kopması sonucu insanlar kendilerini yalnız hissetmiş olabilirler ve bu yüzden başka gruplar kurarak ya da var olan gruplara bağlanarak aidiyet duygularını tatmin etmiş olabilirler. Zaman içerisinde bu aidiyet duygularının, özellikle var edilen bu grupların çıkarları ve görüşlerinin de çatışmaya başlamasıyla, psikolojik bir savunma hissiyatı içerisinde gruplarını savunmaya başlamış olabilirler. Bu sebeple de fanatizm zamanla gelişmiş ve gelişen toplum yapısında karmaşıklaşan insan ilişkileri sonucunda iyicene ateşlenmiş olabilir.

Tanımın dışarısında, bir üçüncü açıklama ise, insan doğasından kaynaklanan bir diğer psikolojik olgu olan ego kavramı ile açıklanabilir. Yukarıdaki iki nokta, bir sosyal davranış olarak fanatizmin nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. Ancak davranışlar, genellikle tek yönlü olmazlar ve diğer davranışlarla iç içe, karşılıklı ya da birlikte değişir ve gelişirler. Ego da, fanatizmin yukarıdaki iki sebepten (belki daha fazlasından) doğmasından sonra, güçlenip popülasyon içerisinde yer etmesine sebep olmuştur. Yani ego, fanatik duyguların ateşini körükleyen bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Şu anda psikoanalitik kurama fazla girmek istemiyoruz; egoyu genel olarak bildiğimiz tanımıyla ele alabilirsiniz (aslında bundan oldukça fazlasıdır). İnsanlar, egolarını tatmin etmek durumundadırlar; kimi insan kolayca tatmin olurken, kimi zor tatmin olacaktır. Kimi basit şeylerle egosunu tatmin ederken, kimi fanatizm gibi uç olgularla egosunu tatmin eder. İşte popülasyon içerisinde bu şekilde uç olgularla egosunu tatmin eden çeşitler (varyantlar) bulundukça, fanatik duyguların varlığı da sürmüş ve şiddetlenmiştir. Yani bir noktada, açıklanan sebeplerle fanatizm doğduktan sonra, kısır bir döngü içerisinde, ego tatminiyle fanatik davranışlar popülasyon içerisinde kendisini korumuştur.

Şimdi, tüm bunlardan yola çıkarak bazı örnekleri ele alalım. Kişi, fanatizmin en doruk noktada yaşandığı kurumlar, olaylar ve olgular olarak dini fanatikleri, spor takımlarının fanatiklerini, şehir fanatiklerini, vs. düşünülürse, konuyu çok net anlayacaktır. Bunlara kısaca değinecek olursak:

Dinler, ilgili yazımızda da açıkladığımız gibi insanların sosyal yapı içerisinde korktukları, açıklayamadıkları, anlayamadıkları herhangi bir olgu ve olaya karşı var ettikleri Tanrı (süpergüç, doğaüstü güç, vb. üstünleştirmeler sonucu ulaşılan kavram) görüşünün sistematik kurgularıdır. Bir çeşit psikolojik savunma mekanizması olarak düşünmek mümkündür: algılanamayan ve anlaşılamayan olay ve olguları çözmeye çalışıp çözemeyen insanlar,

bunların sebebi olarak, bu sebeplerden daha "üstün" bir neden var etmişler ve açıklanamayanları, daha büyük bir açıklanamayanın alt kümesi haline getirerek açıklayabildiklerine inanmışlardır. Bu, insan türü için esasında insan psikolojisinin düzenlenmesi açısından önemli bir adımdır; çünkü bu sayede, açıklanamayanları sürekli düşünmekten kurtulurlar ve bu kısır döngü mekanizması sayesinde olay ve olguları "açıklayabildiklerini" sanarlar. Bu dinlerin ve Tanrıların insan beyninde nasıl var edildiğinin bilimsel açıklamasıdır. Fanatizm ise, yukarıda açıkladıklarımızın dinlerle birleştirilmesinden doğmaktadır: Tek bir din olsaydı, fanatizmden bahsetmemiz mümkün olmayacaktı. Ancak dinlerin sayısı arttıkça ve bu dinlerin "ilahi sözleri" olarak geçen, fanatizmin temelini oluşturan sözde "tartışmasız gerçekler" birbiriyle çelişmeye başladıkça, aidiyet duydukları dinleri kaybetmekten korkan insanların, bilinçsiz olarak da olsa fanatizm duyguları pekişmeye başlamıştır. Önce "rakiplere karşı savunma" şeklinde başlayan fanatizm, daha sonra Haçlı Seferleri'nde, 9/11 olaylarında ve daha binlerce olayda olduğu gibi kan akıtmaya, insan öldürmeye, kitlesel katliamlara varan boyutlara ulaşmıştır. Belki de son derece doğal, son derece anlaşılır bir zihinsel korunma mekanizması olarak evrimleşen dinler ve Tanrılar, insan psikolojisinin ilerleyen boyutlarında fanatizmin kirli ellerinde bu şekilde bir ölüm makinasına dönüşebilmiştir.

Bir diğer örnekle devam edelim:

Faantizmin belki de en masum formlarından biri olan "şehir fanatizmi" bile ciddi bir sorun olabilmektedir ve yukarıdaki iki nokta ile nasıl ortaya çıktığı, üçüncü nokta ile ise nasıl pekiştirildiği açıklanabilmektedir. Yaşadıkları ya da doğdukları şehrin, diğer şehirlerden üstün olduğunu savunan şehir fanatikleri, çoğu zaman şehirlerine aksi bir söz söylendiğinde sinirlenirler ve şiddetli bir şekilde kendi görüşlerini savunurlar. Bunun en güzel örneği, İstanbulluların, tarihten kaynaklanan özelliklerinden ötürü günümüz İstanbul'unu diğer şehirlere karşı savunmaları, diğer şehirleri İstanbul karşısında küçük görüp yermeleridir. Arkadaşlar arasında elbette eğlenceyle karışık söylenebilen sözler, İzmir'in Karşıyaka ya da Göztepe ilçelerinde yaşayan insanlarda olan boyuta ulaştığında, hele ki spor takımlarının da fanatizminin devreye girmesiyle, kan dökülmesine ve insan öldürmeye kadar giden bir noktaya ulaşabilir. Çünkü bu insanlar, yine aidiyet duygularını pekiştirmek ve egolarını tatmin etmek adına, diğer insanların görüşlerini hiçe saymaktadırlar. Bu tip argümanların merkezinde "Korkuluk (Straw Man)" mantık hatası yatmaktadır. Konuyla ilgili yazılarımızı okuyabilirsiniz.

Şehirlerin, dinlerin, spor takımlarının da elbette birbirlerinden üstün ve zayıf tarafları vardır. Bu taraflar, zamandan zamana, konumdan konuma, kişiden kişiye değişiklik gösterebilecektir. Bu sebeple bir üstünlüğü fanatik bir biçimde savunmak, mantıksızlıktan başka bir şey olmayacaktır. İnsanlar, bu savunduklarının da sıradan birer olgu olduğunu görmeli ve sakinleşmelidirler.

Bitirmeden önce, "**bilimsel fanatizm**"i kısaca değerlendirecek olursak: bilim konusunda fanatizm biraz daha farklı ele alınmalıdır. Çünkü bilim, yapısı gereği doğal gerçeklere ulaşmayı hedef alan en güçlü bilgi türüdür. Bu sebeple savunulan görüşler, yukarıda verilen örneklerde olduğunun aksine, hakikaten de gerçeklere en yakın, dolayısıyla da belki de en fazla savunulması gereken görüşlerdir. Gerçekleri öğrenmek, insanların en temel hakkıdır ve bilim, insanlara bunu vaat edebilen, en azından en fazla yaklaşabilen tek bilgi türüdür. Tabii ki insanların büyük bir kısmı, gerçeklerin yükünü taşımaktansa, tesellinin rahatlığını ya da geçersiz de olsa güven/huzur veren düşünceleri tercih ederler. Bu kişiler hakkında yapılacak pek de bir şey yoktur.

Konumuzla ilgili olarak Evrim bilimin savunulması gereken alanlarından biri olarak güzel bir örnektir. Evrim, bildiğiniz üzere bir doğa yasasıdır ve bir bilim gerçeğidir. Tıpkı Kütleçekimi gibi, Evrim konusunda da herhangi bir şüphemiz

bulunmamaktadır. Evrim Kuramı (ya da Kuramları) ise, daha farklı yazılarımızda da izah ettiğimiz gibi, Evrim yasasını açıklamaya çalışan terorilerin genel adıdır (Darwin'in, Gould'un, Dawkins'in, Miller'ın, ve benzer bilim insanlarının farklı kuramları vardır, bunların toplamını genel Evrim Kuramı olarak düşünebiliriz). Kuramlar hatalı olabilirler ve zaman içerisinde yanlışlanabilirler, değiştirilebilirler, geliştirilebilirler; ancak kuramların açıkladığı yasalar, en azından Fizik kuralları sabit kaldığı sürece ve günümüzde bildiğimiz kadarıyla, değişmezler. Dolayısıyla kuramları fanatik olarak savunmak hatalıdır (zaten çok az insan "Darwin kesinlikle haklıydı; kimse Darwin'in söylediklerini çürütemez!" gibi bir savunma yapacaktır; zira Darwin'in bazı iddiaları gerçekten çok uzaktır). Ancak kuramın özünde yatan yasalar, gerektiği durumlarda, en azından belirsiz oldukları kesin olarak bilinebilen kurumlar tarafından tehdit altındaysa, bunlara karşı savunulmalıdır. Çünkü insan türünün iyiliğini ve geleceğini garantileyen tek bilgi türü bilim ve bilime bağlı doğan teknolojidir. Ancak yine de, yasaları (bilimsel gerçekleri) bile savunurken yukarıda açıklanan fanatizm seviyesinden uzak durmakta fayda vardır. En nihayetinde bilimsellik, biraz da ağırbaşlığı gerektirmektedir.

Bu noktada Richard Dawkins gibi popüler figürler eleştirilebilmelidir. Dawkins'in bilim açısından bakıldığında hatalarının başında, şahsi inanç/inançsızlıklarını bilime gerekenden fazla alet etmesi gelmektedir. Yukarıda da açıkladığımız gibi, dinler ve dini inançlara bağlı olan süpergüç figürleri, elbette antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerin, dolayısıyla da biyoloji ve evrimsel biyolojinin konuları arasına girmektedir. Ancak bu bilimleri, doğrudan inançlar üzerinden bu kadar döndürmek, "bilimsel fanatizm" olarak algılanılacaktır. Bu da, bilime ve bilimselliğe çok da yakışmayan bir davranıştır. Tabii ki Dawkins gibi figürlerin bunlardaki amacı biraz daha farklıdır; bunlara burada girmeyeceğiz, fakat yine de bu kişilerin yöntemleri iyi analiz edilmelidir.

Tüm bunları toparlarsak: bu tanımlamalarımız sayesinde artık günlük yaşantınızda fanatikleri kolayca ayırt edebileceğinizi düşünüyoruz. Artık, bu insanların nasıl bir psikoji etkisi altında bu şekilde bir fanatizme sahip olduklarını da biliyorsunuz. Elbette insan psikolojisi daha da derinlemesine incelendiğinde, psikoanalitik kuramın daha da derinlerine girildiğinde, kişilerin hayatındaki eksik figürlerin ya da kritik olayların da bu fanatizm duygularını pekiştirdiği görülecektir. Ancak tüm bu yanal etkiler, en nihayetinde kendini ego üzerinde gösterecektir. Biz de egonun fanatizm üzerindeki etkisini açıklayarak, aslında tüm bunları açıklamış olduk. Başka yazılarımızda bu konuları daha net masa altına yatırarak, sizlerin de farklı psikolojik ve davranışsal konuları birbirine bağlayabilmenizi sağlamaya çalışacağız.

Umarız faydalı olmuştur.

Saygılarımızla.

ÇMB (Evrim Ağacı)

Etiketler:

Paylaş & yorum yap

Tweet (https://twitter.com/share) g+1 0 Sonra bak ☆ Favorilerine ekle